

Mikä lauseenvastike on?

Kalevi Wiik (Turku)

Siihen, mitä lauseenvastikkeella on Suomessa vanhastaan tarkoitettu, on vaikuttanut ratkaisevasti vuoden 1915 kielioppikomitean mietintö. Tässä mietinnössä (s. 61) lauseenvastikkeeksi määritellään sellainen sane tai saneliitto, joka merkitykseltään vastaa sivulauseetta mutta jolla ei ole lauseen muotoa. Määritelmässä on siis kaksi osaa. Edellistä näistä nimitän *vastaavuuden vaatimukseksi*. Määritelmän jälkinmäinen osa, jonka mukaan lauseenvastikkeella ei saa olla lauseen muotoa, tarkoittaa käytännössä lähinnä sitä, että lauseenvastikkeessa ei saa olla finiittiverbiä; siinä voi olla infiniittinen verbimuoto (infiniitti tai partiisiippi), tai siitä voi verbi kokonaan puuttua (näin on laita mm. eräissä ns. absoluuttisissa rakenteissa). Määritelmän tätä kohtaa nimitän *finiittisen muodon puuttumisen vaatimukseksi*. Kielioppikomitean jälkeen kirjoitetuissa suomen lauseopin kuvauksissa näyttää vallitsevan verraten suuri yksimielisyys siitä, mitä lauseenvastikkeella tarkoitetaan. Hiukan kärjistäen voi sanoa, että tarvetta määritellä lauseenvastike eksplisiittisesti ei esiinny ennen 1960-lukua. Esimerkiksi Lauri Hakulisen SKRK:n ja Aarni Penttilän SK:n perusteella on mahdollista selvittää lauseenvastikkeen määrittelyperusteita lähinnä kahdella tavalla: 1) katsoamalla, mitä rakenteita lauseenvastikkeiden luetteloihin kuuluu, ja 2) kiinnittämällä huomio usein sivulauseissa esitettyihin perusteluihin, miksi jokin yksityinen rakenne on tai ei ole lauseenvastike. Tälle kaudelle on tyypillistä se, että lauseenvastikkeen määrittelyperusteet implikoidaan, niitä ei eksplikoida. On kuitenkin pääteltävissä toisaalta, että kielioppikomitean kaksi lauseenvastikkeen vaatimusta eivät tänä kautena jääneet aivan ennalleen eivätkä ainoiksikaan. Käsittääkseni alettiin käyttää kolmea muutosta tai täydennystä:

1) Vastaavuuden vaatimuksen sijasta esimerkiksi Penttilä käyttää *korvattavuuden vaatimusta*: lauseenvastikkeeksi on katsottava vain sellainen rakenne, joka voidaan korvata sivulauseella. Tämä käy ilmi esimerkiksi seuraavasta Penttilän kieliopin sitaatista (s. 632—633): »Partisiippirakenteet luetaan useiden muiden suomessa tavattavien rakenteiden tavoin ns. *lauseenvastikkeihin* kuuluviksi. Sellaisina niitä voidaan pitää sen vuoksi, että ne useinmiten voidaan korvata *että*

lauseella.» Käytännössä kielioppikomitean vastaavuuden vaatimus ja Penttilän korvattavuuden vaatimus ovat niin lähellä toisiaan, että katson ne voitavan yhdistää yhdeksi periaatteeksi; nimitän tätä *vastaavuuden tai korvattavuuden vaatimukseksi*.

2) Jos lauseenvastikkeeksi ei hyväksytä esimerkiksi sellaisia absoluuttisia rakenteita kuin *sydän syrjällään ja papereita mukanaan* vaan tulkitaan nämä esimerkiksi elliptisiksi lauseiksi, tulkinta saattaa perustua siihen, että lauseenvastikkeelta vaaditaan ehdottomasti infiniittinen verbinmuoto. Näin siis oikeastaan tiukennetaan finiittisen muodon puuttumisen vaatimusta korvaamalla se *infiniittisen muodon vaatimuksella*. Kysymys on niin pitkälle samasta asiasta, että on syytä puhua yhdestä periaatteesta, *finiittisen muodon puuttumisen tai infiniittisen muodon vaatimuksesta*.

3) Joissakin suomen kieliopin kuvauksissa näyttää ikään kuin varkain hiipivän mukaan kokonaan uusi lauseenvastikkeen vaatimus, *subjektin vaatimus*. Tämä ilmenee esimerkiksi Hakulisen SKRK:n (s. 475) seuraavasta sitaatista: »Koska tällainen sanonta (esim. *Tulin soutamalla*) kuitenkin poikkeaa edellä käsitellystä (esim. *muiden nähden*) mm. siinä suhteessa, että sen ohessa ei koskaan voi esiintyä subjektiosaa, sitä ei ole tässä luettu lauseenvastikkeen luonteisiin modaali-rakenteihin.» Se että lauseenvastikkeeksi luetaan vain sellainen rakenne, jossa on subjektiosa, perustuu selvästi vaatimukseen, että lauseenvastikkeella tulee olla melko pitkälle lausemainen muoto; siinä tulee olla lauseen molemmat pääosat, subjektiosa ja predikaattiosa. Edellä huomattiin finiittisen muodon puuttumisen vaatimuksen tarkoittavan sitä, että lauseenvastike ei saa olla muodoltaan aivan lauseenomainen; nyt huomataan, että lauseenvastikkeelta kuitenkin vaaditaan toisaalta melkoisesti lauseen ominaisuuksia (mm. sen kaksiosaisuus). Nämä kaksi vaatimusta tarkoittavat yhdessä siis, että lauseenvastike voi olla vain sellainen rakenne, joka muodoltaan on lähellä lausetta mutta joka ei kuitenkaan ole aivan lauseen kaltainen. Kaikki eivät näy hyväksyvän subjektin vaatimusta. Niinpä esimerkiksi Pentti Vartiainen (1968: 38) kirjoittaa: »Mikään ei käsittäkseni estä nimittämästä myös näitä viimeksi puheena olleita ilmauksia (mm. *Tulin soutamalla*) lauseenvastikkeiksi, koska ne kerran vastaavat sivulausetta.» Vartiainen edustaa siis tässä suhteessa paluuta vuoden 1915 kielioppikomitean yksinkertaisempaan lauseenvastikkeen määritelmään.

Lauseenvastikkeiden »traditionaalisten» määrittelyperusteiden voidaan nyt siis katsoa olevan seuraavat:

- 1) vastaavuuden tai korvattavuuden vaatimus,
- 2) finiittisen muodon puuttumisen tai infiniittisen muodon vaatimus,
- 3) subjektin vaatimus.

Nämä kolme vaatimusta eivät kuitenkaan ole aivan itsenäisiä, toisistaan riippumattomia: ne rakenteet, jotka täyttävät infiniittisen muodon vaatimuksen

ja subjektin vaatimuksen, ovat suomessa aina välttämättä samalla sellaisia rakenteita, jotka täyttävät vastaavuuden tai korvattavuuden vaatimuksenkin, eli jokainen suomen rakenne, jossa on infiniittinen verbinmuoto ja subjektiosa, vastaa aina lausetta ja se voidaan korvata sivulauseella.¹ Tämä havainto tarkoittaa sitä, että vastaavuuden tai korvattavuuden vaatimus on kokonaan menettänyt merkityksensä; se on tyhjä, ja se voitaisiin tarpeettomana yhtä hyvin jättää syrjään.

Käsiteltyjen lauseenvastikkeelle asetettavien vaatimusten lisäksi näyttää olevan erityisesti yksi kieliopin yleinen periaate, joka melkoisesti vaikuttaa lauseenvastikkeiden määrittelyssä. Tämä periaate on seuraava: jos rakenne joissakin tapauksissa täyttää lauseenvastikkeen vaatimukset mutta toisissa ei, rakenne kuitenkin hyväksytään lauseenvastikkeeksi. Esimerkiksi rakenne *pojan lähtevän* täyttää korvattavuuden vaatimuksen virkkeessä *Tyttö luuli pojan lähtevän* (voi sanoa myös *Tyttö luuli, että poika lähti*), mutta se ei täytä näitä ehtoja esimerkiksi inttävässä virkkeessä *Pojan tyttö lähtevän luuli* (ei voi sanoa esim. **Poika että lähti tyttö luuli*). Rakenne *pojan lähtevän* tulkitaan lauseenvastikkeeksi kuitenkin myös jälkimmäisessä tapauksessa. Tätä periaatetta nimitän *tyypeittäisyydeksi*, koska siinä on kysymys pyrkimyksestä käsitellä rakenteet yhtenäisinä tyypeinä.

Laajinmman esityksen suomen lauseenvastikkeista on laatinut Osmo Ikola (Lauseenvastikeoppia, 1974). Ikolan tarkoitus on esittää suomen lauseenvastikkeet ja niiden määrittelyperusteet mahdollisimman eksplisiittisesti käyttäen transformiaatiokieliopin käsitteistöä. Ikolan tärkeimmät lauseenvastikkeen määrittelyperusteet ovat seuraavat (s. 20):

a) Lauseenvastikkeen tulee perustua syvärakenteeltaan lauseeseen, eli kuten Ikola sanoo: »- - upotetussa lauseessa on sekä NP-osa että VP-osa, se on ns. täydellinen lause.»

b) Lauseenvastikkeen syvärakenteen jokaisella jäsenellä pitää olla vastine myös pintarakenteessa. Tämän periaatteen mukaan esimerkiksi sana *lähtee* ei ole lauseenvastike lauseessa *Poika haluaa lähtee*, koska »lähtemisen» subjektilla ei ole vastinetta lauseen pintamuodossa (tämän on poistanut EKVI-sääntö).

c) Lauseenvastikkeen mikään jäsen ei saa pintarakenteessa olla samanaikaisesti matriisilauseen jäsen. Tästä syystä esimerkiksi *poikaa lähtemään* ei lauseessa *Tyttö käski poikaa lähtemään* ole lauseenvastike, onhan *poikaa* matriisilauseen objekti (*Tyttö käski poikaa*).

d) Lauseenvastikkeen predikaattia tulee pintarakenteissa edustaa verbin nominaalimuoto.

¹ On kuitenkin eräitä määriteltävissä olevia tapauksia, joissa lauseenvastiketta ei voida korvata sivulauseella. Esimerkki tällaisesta tapauksesta mainitaan seuraavassa kappaleessa. Ks. myös Penttilän SK s. 633.

Neljästä määrittelyperusteesta ensimmäinen koskee syvärakennetta, kolme muuta pintarakennetta.

Määrittelyperuste a on itse asiassa varsin lähellä kielioppikomitean vastavuuden vaatimusta: se että lauseenvastikkeen vaaditaan perustuvan syvärakenteeltaan täydelliseen lauseeseen, voidaan tulkita samaksi kuin kielioppikomitean vaatimus, jonka mukaan lauseenvastikkeen tulee merkitykseltään vastata lausetta. Tämä samastus perustuu siihen, että lauseen syvärakenteella tietyn-tyyppisessä transformaatioteoriassa tarkoitetaan lauseen merkitystä. Nimitän Ikolan tätä määrittelyperustetta *syvälauseen vaatimukseksi*.

Määrittelyperusteet b ja c tarkoittavat molemmat sitä, että lauseenvastikkeen tulee pintamuodoltaan olla siinä mielessä ehyt, että se sisältää kaikki syvälauseen osat. Transformaationaalisesti sanoen lauseenvastikkeeksi voidaan hyväksyä vain sellainen rakenne, josta mitään jäsentä ei ole poistosäännöllä hävitetty jäljettömiin tai nostosäännöllä siirretty matriisilauseeseen. Tämä Ikolan vaatimus on selvästi sukua subjektin vaatimukselle. Ikola kuitenkin laajentaa subjektin vaatimuksen koskemaan myös objektia ja yleisemmin koko lausetta. Niinpä Ikola ei hyväksy lauseenvastikkeeksi esimerkiksi seuraavien virkkeiden sisältämiä rakenteita siitä syystä, että niissä rakenteen objekti on poistettu (eli matriisilauseen jokin NP on samalla matriisilauseen jäsen ja rakenteen objekti):

Isä toi mansikoita syödäksemme.

Tyttö on kaunis katsoa.

Asia on minun hoidettavanani.

Hän jätti veneen virran vietäväksi.

Näin hiiren nakertaman kolon.

Tämäntyyppisten rakenteiden tulkinta on Ikolalla erilainen kuin esimerkiksi Hakulisella ja Penttilällä. Eron nähdään johtuvan siitä, että Ikola koventaa subjektin vaatimuksen koskemaan koko lausetta. Nimitänkin tästä syystä Ikolan omaksumaa vaatimusta lauseen *pintamuodon eheyden vaatimukseksi*. Vaatimuksen kiristäminen aiheuttaa mm. sen, että Ikola ei pidä lauseenvastikkeena useita vanhastaan agenttirakenteiksi nimitettyjä rakenteita (joita yllä olevat esimerkit edustavat). Myöskään hän ei samasta syystä voi pitää lauseenvastikkeena mitään attribuuttina esiintyvää rakennetta; onhan attribuutteisissa tapauksissa aina kysymys rakenteen sen jäsenen poistamisesta, joka on samatarkoitteinen pääsanan kanssa; esim. tapauksessa *Näin juoksevan pojan* rakenteesta on poistettu subjekti *poika* (*Näin pojan; poika juoksi*) ja tapauksessa *Näin hiiren nakertaman kolon* on poistettu objekti *kolo* (*Näin kolon; hiiri nakersi kolon*).

Ikola tiukentaa subjektiin kohdistuvia vaatimuksia myös kahdella muulla tavalla. 1) Hän ei hyväksy lauseenvastikkeeksi sellaista rakennetta, jonka subjektina esiintyvä possessiivisuffiksi on aina automaattisesti samatarkoittei-

nen matriisilauseen subjektin kanssa. Näin on laita mm. kvasirakenteessa (esim. *Poika oli lähtevinään*) ja intensiteettirakenteessa (esim. *Poika nauroi katketakseen*). Tällaisissa tapauksissa possessiivisuffiksi on Ikolan mukaan niin automaattinen ja redundantti, että sitä ei voi rinnastaa muihin subjekteihin, ja näin rakenne rinnastuu subjektittomiin rakenteihin. 2) Ikola ei myöskään hyväksy lauseenvastikkeeksi sellaista rakennetta, joka voi esiintyä ainoastaan passiivisena, ei koskaan aktiivisena; esim. *Hän määräsi hankittavaksi valaisimet*. Ikolan »tiukan linjan» mukaan passiivin suffiksia ei siis voida tulkita pintasubjektiksi, ja kysymyksessä on taas rakenne, jolla ei milloinkaan ole pintasubjektia. Näitä kahta Ikolan pintamuodon eheyden vaatimuksen (tai tarkemmin sanoen subjektin vaatimuksen) tiukennusta nimitän vastaavasti *erisubjektisuuden vaatimukseksi* ja *aktiivin vaatimukseksi*. Jos rakenteelta evätään lauseenvastikkeen status näiden kahden vaatimuksen perusteella, kysymys on Ikolan mukaan eräänlaisesta välitapauksesta eli »rakenteesta, jolla on lauseenvastikkeen ominaisuuksia mutta myös tyypillisistä lauseenvastikkeista erottavia piirteitä». Tämä osoittaa, että Ikolan järjestelmässä ominaisuus »lauseenvastike» ei ole enää binaarinen; lauseenvastikkeen ominaisuutta voi sisältyä rakenteeseen tietty määrä, toisinaan enemmän, toisinaan vähemmän. Samaan välitapausten ryhmään kuuluvat Ikolan järjestelmässä myös sellaiset rakenteet, joissa upotteisen lauseen syvä- rakenteen subjekti on nostettu matriisilauseen pintasubjektiksi (esim. *Sinä taisit nukkua*). Nämä rakenteet sotivat pintamuodon eheyden vaatimusta vastaan ja jäävät jo tästä syystä varsinaisten lauseenvastikkeiden ulkopuolelle.

Edellä esitetyn perusteella Ikolan lauseenvastikkeen määrittelyperusteet ovat seuraavat:

- 1) syvälauseen vaatimus,
- 2) pintamuodon eheyden vaatimus:
 - a) erisubjektisuuden vaatimus,
 - b) aktiivin vaatimus,
- 3) finiittisen muodon puuttumisen vaatimus.

Vaatimus 1 on oikeastaan vain kuvaileva, ei määrittelevä. Se on nimittäin redundantti, koska lauseenvastikkeiksi saadaan täysin samat rakenteet ilmankin tätä vaatimusta. Näiden vaatimusten lisäksi Ikola käyttää (ehkä kaikkien kielentutkijoiden tapaan) tyypeittäisyyttä. Tämä periaate vaikuttaa Ikolan määrittelyissä kouraantuntuvasti esimerkiksi seuraavien virkkeiden sisältämiä rakenteita tulkittaessa:

Isä näyttää lukevan lehteä.

Isä taitaa lukea lehteä.

Kummassakin virkkeessä *isä* on nostettu upotteisen syvälauseen subjektin paikalta pintamatriisilauseen subjektiksi. Pintamuodon eheyden vaatimuksen

perusteella kumpaakaan rakennetta ei siis voisi tulkita lauseenvastikkeeksi. Ikola tulkitsee edellisen virkkeen sisältämän rakenteen *isä . . . lukevan lehteä* kaikesta huolimatta lauseenvastikkeeksi sillä perusteella, että tämä rakenne kuuluu samaan tyyppiin sellaisten rakenteiden kanssa kuin *Väin isän lukevan lehteä* ja *Ilmeni isän lukevan lehteä*, jotka ovat kiistattomia lauseenvastikkeita.

Ikolan lauseenvastikkeen määrittelyssä on tärkeää määrittää sen rajan kohta, joka pintarakenteissa erottaa matriisilauseen alisteisesta rakenteesta. Kun esimerkiksi virke *Tyttö käski pojan lähteä* sisältää lauseenvastikkeen mutta virke *Tyttö käski poikaa lähtemään* ei sisällä, syynä on Ikolan mukaan oikeastaan se, että sana *pojan* kuuluu edellisessä virkkeessä rakenteeseen mutta sana *poikaa* kuuluu jälkimmäisessä virkkeessä matriisilauseeseen: *Tyttö käski / pojan lähteä* ja *Tyttö käski poikaa / lähtemään*. Se taas, kuuluuko substantiivi matriisilauseeseen vai ei, voidaan päätellä mm. subjektin ja predikaattiverbin välisen kongruenssin perusteella (esim. *Pojat näkyvät lähtevän*) ja objektin sijan määräytymisen perusteella (esim. *Tyttö tulkitsi pojan Pekaksi* ja *Tyttö ei tulkinnut poikaa Pekaksi*). Rajan paikantaminen vaikuttaa erityisesti niiden rakenteiden tulkintoihin, joiden yhteydessä esiintyy datiivigenetiivi; esim. *Tyttö käski pojan lähteä*, *Pojan täytyi lähteä* ja *Pojan tuli lähdetyksi*. Ikola sijoittaa rajan näissä tapauksissa siten, että »poika» kuuluu alisteiseen rakenteeseen ja on siis infiniittisen verbinmuodon *lähteä* ja *lähdetyksi* subjekti. Tämä tulkinta ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen. On mahdollista ajatella, että kyseinen datiivigenetiivissä oleva substantiivi on sama lauseenjäsen, joka esiintyy sellaisissa yksinkertaisissa lauseissa kuin *Pojan on nälkä* ja *Pojan kävi huonosti*. Tämän ratkaisun mukaan keskeinen ero esimerkiksi virkkeiden *Tyttö käski pojan lähteä* ja *Tyttö käski poikaa lähtemään* on se, että »poika» on edellisessä matriisilauseessa datiiviadverbiaali, jälkimmäisessä objekti. Matriisilauseen ja rakenteen raja sijaitsee näissä virkkeissä samassa kohdassa, ja niin kumpikaan rakenne ei täytä subjektin vaatimusta eikä siis ole lauseenvastike. Tarkoitukseni ei ole väittää kategorisesti, että viimeksi esittämäni tulkinta on oikea; se on kuitenkin vaihtoehto Ikolan esittämälle tulkinnalle. Huomattakoon, että esittämäni tulkinnan mukaan lauseenvastikkeiden määrä pienenee melkoisesti. Sen mukaan monet niistä rakenteista, jotka Ikolan mukaan ovat lauseenvastikkeita mutta Hakulisen ja Penttilän mukaan eivät, menettävät lauseenvastikkeen statuksensa.

Kokonaan uuden ulottuvuuden lauseenvastikkeen määrittelyyn tuovat Eeva Lindén ja Paavo Siro, joiden tarkoitus on määritellä lauseenvastike sillä tavalla, että näin saatua käsitettä voidaan nasevasti käyttää hyväksi suomen kieliopin sääntöjä laadittaessa. Lindén haluaa määritellä lauseenvastikkeen siten, että 3. persoonan possessiivisuffiksin käytösäännöt voidaan laatia yksinkertaisiksi; Siro haluaa käyttää lauseenvastikkeen käsitettä esittäessään säännön siitä, milloin akkusatiiviobjekti on päätteetön, milloin päätteellinen.

Lindénin ensisijainen tarkoitus ei ole määritellä lauseenvastiketta. Hänen

tarkoituksensa on laatia mahdollisimman yksinkertainen säännöstö, jota käyttäen 3. persoonan omistusliitteen käyttö yksinään, ilman persoonapronominin genetiivimuotoa, saadaan selvitettyksi. Pääsääntö on vanhastaan ollut se, että 3. persoonan omistusliite yksinään käytettynä viittaa saman lauseen subjektiin; esim. virkkeessä *Tyttö sanoi, että poika otti hattunsa* liite *-nsa* viittaa saman lauseen subjektiin *poika*; virkkeessä *Tyttö sanoi, että poika otti hänen hattunsa* persoonapronominin genetiivimuoto *hänen* ja *-nsa* yhdessä eivät viittaa saman lauseen subjektiin vaan muuhun substantiiviin *tyttö*. Lindén huomasi kuitenkin, että tästä pääsäännöstä on joukko poikkeukselta näyttäviä tapauksia. Tällaisia ovat esimerkiksi *arvostaan arka opettaja*, *Lemminkäisen retki sisarensa luokse* ja *Hitlerin varmuus valtiomiestaidostaan*. Tällaisten tapausten poikkeuksellisuudesta Lindén pääsee irti siten, että hän sanoo näissäkin tapauksissa olevan »lause», jonka ajatussubjektiin tai loogiseen subjektiin yksinään käytetty omistusliite viittaa. Nykyään sanottaisiin transformaatiokieliopin termein, että näissä tapauksissa rakenteet pohjautuvat syvälauseeseen tai etälauseeseen, sellaisiin kuin *opettaja on arka*, *Lemminkäinen retkeilee* ja *Hitler on varma*. Koska kyseessä ei kuitenkaan ole varsinainen pintalause, rakenteet ovat lauseenvastikkeita. Näin yksinään käytetyn 3. persoonan omistusliitteen voidaan sanoa aina viittaavan joko saman lauseen tai lauseenvastikkeen subjektiin. Ikään kuin sivutuotteena on näin tullut määritellyksi lauseenvastike. Käyttääkseni taas transformaatiokieliopin ajatus-tapaa lauseenvastike on tämän näkemyksen mukaan sellainen rakenne, joka 1) pintamuodoltaan ei ole lause (siinä ei ole finiittiverbiä) mutta jossa 2) kuitenkin mahdollisen 3. persoonan omistusliitteen viittaussuhde on samanlainen kuin lauseessa. Edellinen määrittelyperuste on tuttu finiittisen muodon puuttumisen vaatimus; jälkimmäistä nimitän *omistusliiteperusteeksi*. Kahdesta määrittelyperusteesta omistusliiteperuste on niin vahva, että se ilman muuta edellyttää rakenteen pohjautuvan syvälauseeseen. Jos siis Lindén olisi pyrkinyt artikkelissaan eksplisiittisesti määrittelemään lauseenvastikkeen ja lisäksi käyttänyt transformaatiokieliopin käsitteistöä, hän olisi saattanut käyttää seuraavia määrittelyperusteita, joista tosin ensimmäinen on oikeastaan redundantti:

- 1) syvälauseen vaatimus,
- 2) finiittisen muodon puuttumisen vaatimus,
- 3) omistusliiteperuste.

Siro sanoo käyttävänsä lauseenvastiketta määritellessään kahta perustetta. Toinen näistä on edellä käsitelty vastaavuuden vaatimus. Siro sanoo esimerkiksi kielioppinsa sivulla 112 seuraavasti: »Tällainen lauseenvastike (temporaalirakenne) vastaa temporaalilauseetta, esim. *Halkojen loppuessa sammuu tuli* = *Kun halot loppuvat, sammuu tuli*. Lauseenvastikkeen yhtenä tunnusmerkkinä pidetään juuri tällaista vastaavuutta.» Toisena lauseenvastikkeen tunnusmerkkinä Siro pitää sitä, että lauseenvastikkeessa »akkusatiiviobjektin vaihtelu päätteellisenä

ja päätteettömänä määräytyy sen omien edellytysten eikä hallitsevan lauseen mukaan» (s. 112). Tätä Siron lauseenvastikkeen määrittelyperustetta, jota nimitän *akkusatiiviperusteeksi*, voidaan havainnollistaa seuraavilla esimerkeillä:

- 1) *Lähettäjän ammuttua laukauksen lähdettiin liikkeelle.*
- 2) *Isä käski pojan ampua laukauksen.*
- 3) *Sitten käskettiin pojan ampua laukaus.*

Virkkeessä 1 nähdään *laukaus*-objektin olevan päätteellisessä akkusatiivissa siitä syystä, että rakenne *lähettäjän ammuttua laukauksen* sisältää subjektin *lähettäjän*; hallitseva lause on passiivinen ja vaatisi päätteetöntä akkusatiivia. Näin voidaan päätellä, että akkusatiivi määräytyy päätteelliseksi rakenteen »omien edellytysten mukaan», ja rakenne on siis lauseenvastike. Virkkeet 2 ja 3 puolestaan osoittavat, että objektin *laukaus* päätteellisyys ja päätteettömyys riippuu hallitsevan lauseen muodosta. Näin voidaan päätellä Siron mukaan, että rakenne *pojan ampua laukaus/laukauksen* ei ole lauseenvastike.

Kahden mainitsemansa lauseenvastikkeen määrittelyperusteen lisäksi Siro käyttää (kaikkien muiden kielentutkijoiden tapaan) myös finiittisen muodon puuttumisen vaatimusta; muutenhan hänen olisi tulkittava esimerkiksi sivulauseet lauseenvastikkeiksi.

Siron mainitsemista kriteereistä, vastaavuuden vaatimuksesta ja akkusatiiviperusteesta, edellinen oikeastaan on taas turha. Suomessahan rakennetta vastaa sivulause aina silloin, kun akkusatiiviojektin muoto määräytyy rakenteen omien edellytysten mukaan. Siron kahdesta lauseenvastikkeen vaatimuksesta jälkimmäinen on siis niin vahva, että se sisältää edellisen vaatimuksen. Sisältääpä se useita muitakin vaatimuksia, itse asiassa kaikki muut edellä käsitellyt määrittelyperusteet. Niissä tapauksissa nimittäin, joissa akkusatiiviojektin muoto määräytyy rakenteen omien edellytysten mukaan, rakenteen täytyy olla pintamuodoltaan eheä (pintamuodon eheyden vaatimus), sen täytyy ainakin joskus olla erisubjektinen matriisilauseen kanssa (erisubjektisuuden vaatimus), se ei aina voi olla passiivinen (aktiivin vaatimus) ja 3. persoonan possessiivisuffiksin käyttö määräytyy siinä omistusliiteperusteen mukaisesti. Vaikka Siro eksplisiittisesti käyttää vain kahta lauseenvastikkeen määrittelyperustetta, hänellä siis itse asiassa akkusatiiviperuste on niin suurivoimainen, että se sisältää kaikki muut käytetyt määrittelyperusteet paitsi finiittisen muodon puuttumisen vaatimusta (joka sekin implisiittisesti kuuluu Siron määrittelyperusteisiin).

Esitän seuraavaksi luettelon eri tutkijoiden käyttämistä määrittelyperusteista:

- 1) vastaavuuden tai korvattavuuden tai syvälauseen vaatimus,
- 2) subjektin vaatimus,

- 3) pintamuodon eheyden vaatimus:
 - a) erisubjektisuuden vaatimus,
 - b) aktiivin vaatimus,
- 4) finiittisen muodon puuttumisen ja infiniittisen muodon vaatimus,
- 5) omistusliiteperuste,
- 6) akkusatiiviperuste.

Määrittelyperusteen 1 mukaan lauseenvastikkeen tulee tavalla tai toisella perustua lauseeseen. Määrittelyperusteet 2 ja 3 vaativat, että lauseenvastikkeen tulee olla pintamuodoltaan lähellä lausetta. Määrittelyperusteen 4 mukaan lauseenvastike ei kuitenkaan saa olla täysin lauseen kaltainen. Yhdessä määrittelyperusteet 2, 3 ja 4 siis tarkoittavat, että lauseenvastikkeen tulee olla »läheslause». Määrittelyperusteet 5 ja 6 puolestaan tarkoittavat sitä, että lauseenvastike on mahdollista määritellä niin, että käsitettä voidaan käyttää hyväksi kieliopin säännöissä. Määrittelyperusteet muodostavat siis kolme yhtenäistä ryhmää.

Esitän seuraavaksi kaksi suomen lauseenvastikkeihin liittyvää taulukkoa. Taulukosta 1 on nähtävissä, mitä lauseenvastikkeen määrittelyperusteita eri tutkijat mielestään käyttävät.

TAULUKKO 1

	Kielioppikomitea	Vartiainen	Hakulinen	Penttilä	Ikola	»Lindén»	Siro
1) vast./korv./syväl:n vaatimus	+	+	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
2) subj:n vaatimus	-	-	+	+	(+)	-	(+)
3) pintamuodon eheyden vaatimus	-	-	-	-	+	-	(+)
a) erisubj:n vaatimus	-	-	-	-	+	?	(+)
b) aktiivin vaatimus	-	-	?	?	+	?	(+)
4) fin. muod. puutt:n vaatimus	+	+	+	+	+	+	+
5) omistusliiteperuste	-	-	-	-	-	+	(+)
6) akkusatiivi-peruste	-	-	-	-	-	-	+

Taulukon pystyakselina ovat edellä mainitut määrittelyperusteet ja vaakakselina seitsemän kielentutkijaa tai kielentutkijaryhmää. Näiden joukossa on lainausmerkeissä Lindén; lainausmerkit johtuvat siitä, että olen tässä kohdin jopa enemmän kuin muissa kohdissa käyttänyt omaa päättelyäni enkä uskalla

panna varauksitta Lindénin tilille taulukon väitteitä. Taulukon plusmerkki tarkoittaa, että asianomainen tutkija käyttää kyseistä määrittelyperustetta, miinusmerkki, että hän ei sitä käytä. Kuten jo on käynyt ilmi, eräät taulukon plusmerkit ovat redundantteja. Nämä ovat tapauksia, joissa vastaavuuden tai korvattavuuden tai syvälauseen vaatimus on muiden saman tutkijan käyttämien perusteiden takia redundantti, tai tapauksia, joissa eräät vaatimukset ovat redundantteja toisesta syystä: akkusatiiviperuste on niin voimakas, että se sulkee sisäänsä nämä vaatimukset. Redundantit plusmerkit ovat sulkeissa, ja lisäksi niihin osoittaa nuoli, joka osoittaa, mistä muusta plusmerkistä redundanssi johtuu.

Taulukosta on havainnollisesti nähtävissä monia asioita:

1) Ne kaksi määrittelyperustetta, jotka esiintyvät jo vuoden 1915 kielioppikomitean mietinnössä, kuuluvat (ainakin erilaisina muunnoksina) kaikkien käsiteltyjen kielentutkijoiden määrittelyperusteihin. Niissäkin tapauksissa, joissa tutkijan systeemiin kuuluvat muut, voimakkaammat määrittelyperusteet tekevät lauseenomaisuuden vaatimuksen I redundantiksi, tämä peruste kuitenkin edelleen on säilynyt järjestelmässä.

2) Huomattavimmat muutokset, jotka vuosikymmenien aikana on tehty kielioppikomitean määrittelyperusteisiin, ovat lisäyksiä: kahden alkuperäisen määrittelyperusteen rinnalle on tullut muita.

3) Vartiaisen määrittelyperusteiden nähdään olevan samoja kuin kielioppikomitean.

4) Toisen parin muodostavat Hakulinen ja Penttilä.

5) Ikola eroaa edellisistä siinä, että hän käyttää erisubjektisuuden ja aktiivin vaatimuksia.

6) Määrittelyperusteita nähdään olevan vähiten kielioppikomitealla ja Vartiaisella, eniten (jos myös redundantit perusteet otetaan huomioon) Sirolla: hänen akkusatiiviperusteensa on niin voimakas, että siihen sisältyy joukko muita perusteita. Se että lauseenvastikkeen vaatimuksia on vähiten kielioppikomitealla ja eniten Sirolla, tarkoittaa käytännössä sitä, että lauseenvastikkeita on kielioppikomitealla eniten, Sirolla vähiten.

Toisessa taulukossa (2, s. 32—33) on neljä osaa. Osassa A on esimerkki 60 erilaisesta rakenteesta. Osa B käsittää edellä käsitellyt lauseenvastikkeen määrittelyperusteet ja osoittaa, mitkä perusteet kukin rakenne täyttää (taulukon plusmerkki) ja mitä perusteita rakenne ei täytä (miinusmerkki); silloin kun taulukosta puuttuu merkintä, rakenne on sellainen, että kyseinen määrittelyperuste ei koske sitä. Taulukon osa C osoittaa, miten kuusi tutkijaa tai tutkijaryhmää tulkitsevat eri rakenteet: plusmerkki tarkoittaa, että rakenne tulkitaan lauseenvastikkeeksi, miinusmerkki, että rakenne ei ole lauseenvastike; silloin kun merkintä puuttuu, en ole pystynyt päättämään, kumpi vaihtoehto on totta. Osasta D käyvät ilmi ne nimitykset, joita rakenteista on käytetty. Taulukkoon 2

en ole sisällyttänyt Vartiaista, koska katson hänen ratkaisujensa olevan samantyyppiset kuin kielioppikomitean.

Verrataan nyt taulukkoa 1, josta käy ilmi, mitä määrittelyperusteita eri kielentutkijat käyttävät, ja taulukon 2 osaa B, josta käy ilmi, mitkä perusteet kukin rakenne täyttää. Tällöin pitäisi olla mahdollista automaattisesti saada selville, mitä rakenteita kukin tutkija tai tutkijaryhmä pitää lauseenvastikkeina. Taulukosta 1 nähdään esimerkiksi, että Hakulinen käyttää määrittelyperusteita 2 ja 4; taulukon 2 osasta B voidaan etsiä kaikki ne rakenteet, joiden kohdalla määrittelyperusteet 2 ja 4 on merkitty plussalla; näiden rakenteiden tulisi Hakulisen mukaan olla lauseenvastikkeita, eli taulukon 2 osassa C niiden rakenteiden kohdalla tulisi olla plus. Tämä kaikki edellyttää tietenkin, että taulukot on varmasti oikein laadittu (mikä tuskin sataprosenttisesti pitää paikkansa). Joka tapauksessa on kiintoisaa vertailla taulukkoja tähän tapaan kohta kohdalta.

1) Kielioppikomitean varsin löyhät määrittelyperusteet 1 ja 4 antavat tulokseksi sen, että lähes kaikki 60 rakennetta on tulkittava lauseenvastikkeeksi. Ainoastaan ensimmäinen rakenne, joka on lause, ja viimeinen, joka sisältää kvanttorin ja substantiivin, jäävät lauseenvastikkeiden ulkopuolelle; edellinen ei täytä määrittelyperustetta 4 ja jälkimmäinen määrittelyperustetta 1. On kuitenkin huomattava, että kielioppikomitea tuskin tarkoitti lauseenvastiketta määriteltäväksi näin löyhästi. Tuskin komitea olisi pitänyt esimerkiksi rakenteita *pojan retki* tai *pojan varmuus* lauseenvastikkeina. Nämäkin silti täyttävät mielestäni komitean kaksi vaatimusta ja ovat siis lauseenvastikkeita. On hyvin mahdollista, että kielioppikomitea olisi käyttänyt muitakin määrittelyperusteita kuin mainitsemiaan kahta, jos se olisi pyrkinyt täydelliseen suomen lauseenvastikkeiden luetteloon.

2) Hakulinen tulkitsee rakenteet 3 ja 39 eli tapaukset *Poika näkyi lähtevän/lähteneen* ja *Poika lähti soutaen* lauseenvastikkeiksi siitä huolimatta, että nämä eivät täytä subjektin vaatimusta (määrittelyperustetta 2). Tämä johtuu selvästi tyyppiteijäisyydestä. Rakenne 3 kuuluu niin läheisesti yhteen muiden partisiippirakenteiden kanssa, että se on hyvä muiden partisiippirakenteiden kanssa lukea lauseenvastikkeeksi. Tapaus 39 on Hakulisen mielestä samaa modaalirakenteen tyyppiä kuin esimerkiksi tapaus 36 (*Poika lähti kaikkien nähden*), ja se on siis muiden modaalirakenteiden tapaan tulkittava lauseenvastikkeeksi.

Hakulinen ei tulkitse lauseenvastikkeiksi seuraavia tapauksia, vaikka nämä näyttävät täyttävän hänen määrittelyperusteensa:

- (8) *Tyttö käski pojan lähteä.*
- (10) *Asian täytyy ratketa.*
- (12) *Asian on ratkettava.*
- (14) *Asian on ratkeaminen.*
- (16) *Asian on hyvä ratketa.*

TAULUKKO 2

A Esimerkki:	B Määrittelyperuste:						kielioppikom. Hakulinen	C				D Nimi:	
	(1)	(2)	(3)	(3a)	(3b)	(4)		(5)	(6)	Penttilä	Ikola		Lindén
1) <i>Tyttö luuli, että poika lähti.</i>	+	+	+	+	+	-	+	+	-	-	-	-	että-lause
2) <i>Tyttö luuli pojan lähtevän/lähteneen.</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	partisiippi-, referatiivinen
3) <i>Poika näkyi lähtevän/lähteneen.</i>	+	-	-		+	+	+	+	+	+	+	+	partisiippi-, referatiivinen
4) <i>Ilmeni pojan lähtevän/lähteneen.</i>	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	partisiippi-, referatiivinen
5) <i>Tyttö piti poikaa Pekkana.</i>	+	-	-	+	+	+	+	-?	+	-		-	essiivi-
6) <i>Tyttö arveli poikaa Pekaksi.</i>	+	-	-	+	+	+	+	-	+	-		-	translatiivi-
7) <i>Tyttö käski poikaa lähtemään.</i>	+	-	-	+	+	+	+	-	-	-	+	-	
8) <i>Tyttö käski pojan lähteä.</i>	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	obj:na oleva inf.rak., permissiivinen
9) <i>Pojan täytyy lähteä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	adv:na oleva inf.rak., nesessiivinen
10) <i>Asian täytyy ratketa.</i>	+	+	+		+	+	+	+	-	+	+	-	adv:na oleva inf.rak., nesessiivinen
11) <i>Pojan on lähdeävä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	nesessiivinen
12) <i>Asian on ratkettava.</i>	+	+	+		+	+	+	+	-	+	+	-	nesessiivinen
13) <i>Pojan on lähteminen.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	nesessiivinen
14) <i>Asian on ratkeaminen.</i>	+	+	+		+	+	+	+	-	+	+	-	nesessiivinen
15) <i>Pojan on hyvä lähteä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	
16) <i>Asian on hyvä ratketa.</i>	+	+	+		+	+	+	+	-	+	+	-	
17) <i>Pojan tuli lähdeäksi/lähdettyä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	-	-	fortuitiivinen
18) <i>Poika sai lähdeäksi/lähdettyä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	-	-	
19) <i>Poikaa haluttaa lähteä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	
20) <i>Poika haluaa lähteä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	
21) <i>Poika taitaa lähteä.</i>	+	-	-		+	+	+	+	-	+	+	-	
22) <i>Poika jätti lähtemättä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	
23) <i>Poika pyrki lähtemään.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	
24) <i>Poika oli lähtemässä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	
25) <i>Poika oli kärkäs lähtemään.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	
26) <i>Poika oli lähteä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	
27) <i>Poika oli lähtemäisillään.</i>	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-	proksimatiivinen
28) <i>Poika oli lähtevinään.</i>	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-	kvasi-
29) <i>Poika lähtee, jos on lähteäkseen.</i>	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-	fatum-
30) <i>Poika nauroi katketakseen.</i>	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-	intensiiteetti-

A	B						kielioppikom.	Hakulinen	C			D	
	Määrittelyperuste:								Penttilä	Ikola	Lindén		Siro
Esimerkki:	(1)	(2)	(3)	(3a)	(3b)	(4)	(5)	(6)					
31) <i>Poika ei ota oppiakseen.</i>	+	+	+	-	+	+		-	+	-	-	-	
32) <i>Poika säästi lähteäkseen etelään.</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	finaalinen
33) <i>Toden sanoakseni poika lähti.</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	kvantum-
34) <i>Pojan lähtiessä/lähdettyä.</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	temporaalinen
35) <i>Poika lähti illan tullen.</i>	+	+	+	+	+	+		-	+	+	+	+	temporaalinen, modaalinen
36) <i>Poika lähti kaikkien nähden.</i>	+	+	+	+	+	+		-	+	+	+	+	modaalinen
37) <i>Poika lähti kenenkään huomaamatta.</i>	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	modaalinen
38) <i>Poika lähti lupaa kysymättä.</i>	+	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+	+	modaalinen
39) <i>Poika lähti soutaan.</i>	+	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+	+	modaalinen
40) <i>Poika lähti soutamalla.</i>	+	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+	+	
41) <i>Poika lähti sydän pamppailen.</i>	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	absoluutt. nominat., status-
42) <i>Poika lähti sydän syrjällään.</i>	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	absoluutt. nominat., status-
43) <i>Poika lähti aseita vyöllä riippuen.</i>	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	absoluutt. partit., status-
44) <i>Poika lähti papereita mukanaan.</i>	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	absoluutt. partit., status-
45) <i>Asiat on ratkaistavissa.</i>	+	+	-	+	-	+		-	+	-	-	-	
46) <i>Määräsin asiat ratkaistavaksi.</i>	+	+	-	+	-	+		-	+	-	-	-	
47) <i>Asia on hyvä pojan ratkaista.</i>	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-	+	agentti-
48) <i>Siellä on tilaa pojan liikkua.</i>	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-	+	agentti-
49) <i>Pojan tekemä matka.</i>	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	agentti-
50) <i>Kaikkien ratkaistava asia.</i>	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	agentti-
51) <i>Järjen ratkaisematon asia.</i>	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	agentti-
52) <i>Asia on pojan ratkaistavana.</i>	+	+	-	+	+	+		-	+	+	-	-	agentti-
53) <i>Etelään lähtevä poika.</i>	+	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	+	attribuutti-
54) <i>Matkastaan ylpeä poika.</i>	+	-	-	-	+	+	+	-	+	-	-	+	attribuutti-
55) <i>Asian ratkaiseminen.</i>	+	-	-	+		+	+	-	+	-	-	+	
56) <i>Pojan lähteminen.</i>	+	+	+		+	+	+	-	+	-	-	+	substantiivi-
57) <i>Pojan lähtö.</i>	+	+	+		+	+	+	-	+	-	-	+	substantiivi-
58) <i>Pojan retki.</i>	+	+	+		+	+	+	-	+	-	-	+	substantiivi-
59) <i>Pojan varmuus.</i>	+	+	+		+	+	+	-	+	-	-	+	substantiivi-
60) <i>Kaksi poikaa.</i>	-	-	-			+	-	-	-	-	-	-	kvanttori + subst.

Kaikissa näissä tapauksissa esiintyy datiivigenetiivi. On mahdollista, että Hakulinen tulkitsee datiivigenetiivissä olevan substantiivin kuuluvan matriisilauseeseen, ei alisteiseen rakenteeseen, jolloin rakenne itse asiassa on subjektin eikä siis subjektin vaatimus (toisin kuin taulukon 2 osa B osoittaa) täytykään. On siis mahdollista, että Hakulisen epäjohdonmukaisuus ei olekaan todellinen; se saattaa perustua taulukon 2 osan B virheellisyyteen.

Hakulinen ei mainitse SKRK:n luvussa »Lauseenvastikkeista» sellaisia tapauksia kuin 27 ja 31: *Poika oli lähtemäisillään* ja *Poika ei ota oppiakseen*. Nähdäkseni hän tulkitsee nämä kuitenkin lauseenvastikkeiksi; täyttävähän ne Hakulisen määrittelyperusteet ja rinnastuvat pitkälti esimerkiksi rakenteeseen *Poika oli lähtevinään*, joka Hakulisen mukaan on lauseenvastike.

Vain passiivissa esiintyvät rakenteet 45 ja 46 (*Asiat on ratkaistavissa* ja *Määräsin asiat ratkaistavaksi*) eivät myöskään kuulu Hakulisen aineistoon. Kuten taulukon 2 osasta B on nähtävissä, nämä rakenteet täyttävät Hakulisen määrittelyperusteet, ja todennäköisesti hän olisi valmis pitämään näitä rakenteita lauseenvastikkeina.

3) Penttilän nähdään tulkitsevan yksityiset rakenteet hyvin samalla tavalla kuin Hakulinen. Tämä on oikeastaan itsestään selvää jo siitä syystä, että määrittelyperusteiden tiedetään taulukon 1 perusteella olevan samat näillä kahdella tutkijalla. Ehkä huomattavin Penttilän ja Hakulisen välinen tulkintatuloero koskisi rakenteita 5 ja 6 (*Tyttö piti poikaa Pekkana* ja *Tyttö arveli poikaa Pekaksi*), jos he molemmat käsittelisivät näitä rakenteita: Penttilän mukaan (SK s. 359) virke 6 sisältää lauseenvastikkeen, vaikka rakenne ei täytä subjektin vaatimusta. Joko Penttilä ei johdonmukaisesti käytä subjektin vaatimusta tai hän ei pidä kovin tiukasti kiinni siitä, missä matriisilauseen ja alisteisen rakenteen rajakohta sijaitsee (eli vaikka *Pekkaa* on pintarakenteessa kiistatta matriisilauseen objekti, hän saattaa kuitenkin tulkita tämän substantiivin samalla alisteisen rakenteen subjektiosaksi).

4) Ikolan odottaisi tulkitsevan lauseenvastikkeiksi ne rakenteet ja vain ne, jotka on merkitty plussaksi taulukon 2 osassa B määrittelyperusteiden 3, 3a, 3b ja 4 kohdalla. Näin valtaosassa tapauksia onkin. Oikeastaan on vain kahdenlaisia tapauksia, joissa asia on toisin: tapaus 3 (*Poika näkyi lähtevän/lähteneen*) ja tapaukset 9, 11, 13 ja 15, joissa kaikissa on datiivigenetiivissä oleva substantiivi (esim. *Pojan täytyy lähteä*). Kummassakin tapauksessa Ikolan tulkinta johtuu, kuten hän itse mainitseekin, tyypeittäisyydestä.

5) Lindén pitäisi lauseenvastikkeina suurin piirtein samoja rakenteita kuin kielioppikomitea. Tämä johtuu siitä, että Lindénin omistusliiteperuste on vaatimuksiltaan varsin heikko (toisin kuin esim. Siron akkusatiiviperuste).

6) Siron nähdään olevan yksityisten rakenteiden tulkinnoissaan johdonmukainen: rakenne on hänen mukaansa lauseenvastike vain, jos määrittelyperusteet 4 ja 6 täyttyvät. Tästä taulukossa 2 on vain yksi poikkeama, tapaus 53

(*Etelään lähtevä poika*). Siron akkusatiiviperusteen kokeilemiseksi sopii vastavaksi esimerkiksi *Kuultiin karhun kaatava laukaus*: alisteisen rakenteen objekti *karhun* on päätteellisessä akkusatiivissa rakenteen omien edellytysten perusteella, ei matriisilauseen perusteella (passiivinen matriisilause vaatisi päätteetöntä akkusatiivia). Sirolla näyttää olevan käytössään vielä jokin eksplikoimaton määrittelyperuste, joka sulkee lauseenvastikkeiden ulkopuolelle kaikki attribuuttiset rakenteet.

Miksi eräät kielentutkijat (mm. Hakulinen, Penttilä ja Siro) eivät pidä lauseenvastikkeina sellaisia attribuuttisia rakenteita kuin *lähtevä poika* ja *karhun kaatava laukaus*, ja miksi tutkijat ovat yleensä hanakampia hyväksymään lauseenvastikkeeksi seuraavista tapauksista edellisen kuin jälkimmäisen?

Pojan on lähteminen.

Pojan lähteminen tapahtui eilen.

Edellä olevia taulukoita tarkastamalla huomataan, että nämä rakenteet täyttävät useiden tutkijoiden määrittelyperusteet. Käsitökseni on, että tutkijat käyttävät ehkä huomaamattaan vielä yhtä perustetta. Tietääkseni kukaan ei ole tätä perustetta tutkimuksissaan maininnut; siksi en myöskään ole sisällyttänyt sitä taulukoihini. Nimitän tätä julki lausumatonta määrittelyperustetta *epäproduktiivisen muodon vaatimukseksi*. Selitän ensin, mitä tarkoitan epäproduktiivisuudella.

Verbin substantiivistamiskeinoista produktiivisin on suffiksi *-minen*; esim. *lähteminen*. Hiukan pienempää produktiivisuutta edustaa sellainen johdos kuin *lähtö*. Epäproduktiivisia ovat tässä suhteessa infinitiivit (esim. *lähteä*, *lähtiessä*, *lähtemättä* ja *lähteminen*) ja passiivin partisiipit (esim. *ratkaistua* ja *ratkaistavana*). Se että nämä muodot ovat substantiivistettuja, käy ilmi seuraavista rinnastuksista. Niiden oikeanpuoleiset virkkeet eivät aina ole aivan kielen mukaisia, mutta rinnastukset osoittavat kuitenkin, että vasemmanpuoleisessa virkkeessä esiintyvät infiniittiset muodot ovat rinnastettavissa substantiivistettuihin muotoihin.

Poikaa kiinnostaa lähteä.

= *Poikaa kiinnostaa lähteminen.*

Pojan lähtiessä.

= »*Pojan lähtemisessä.*» *Pojan lähtemisen aikana.*

Pojan lähdettyä.

= *Pojan lähtemisen jälkeen.*

Tyttö hoputti poikaa lähtemään.

= *Tyttö hoputti poikaa lähtöön.*

Pojan on lähteminen.

= »*Pojalla on lähtö/lähteminen.*»

Pojan on lähdeittävä.

= »*Pojalla on lähtö/lähteminen.*»

Infinitiivit ja passiivin partisiipit ovat epäproduktiivisia substantiivistettuja muotoja siitä syystä, että ne eivät voi esiintyä läheskään kaikissa substantiiveille tyypillisissä asemissa; ne voivat esiintyä ainoastaan joissakin harvoissa »kivet-

tyneissä» rakenteissa. Toisin on laita produktiivisten muotojen, jotka voivat esiintyä käytännöllisesti katsoen kaikkina samoina lauseenjäseninä (esim. subjektina, objektina, genetiiviattribuuttina, appositiona jne.) kuin tavalliset substantiivit. Infinitiivien ja passiivin partisiippien epäproduktiivisuus on siis syntaktista; morfologisesti nämä muodot kyllä ovat produktiivisia, voidaanhan infinitiivi- ja passiivin partisiippimuodot muodostaa käytännöllisesti katsoen kaikista yksityisistä verbeistä. — Huomattakoon, että *minen*-loppuisia teonnimiä on kaksi, joista toinen on produktiivinen, toinen epäproduktiivinen. Produktiivinen teonnimi saa mm. subjektiivisen ja objektiivisen genetiiviattribuutin sekä adjektiivattribuutin (esim. *Pojan nopea asian ratkaiseminen*) ja voi esiintyä lähes minä lauseenjäsenenä tahansa; epäproduktiivinen *minen*-loppuinen infinitiivi saa sen sijaan mm. objektin ja tavan adverbialin (esim. *Pojan on ratkaiseminen asia nopeasti*) ja voi esiintyä vain nesessiivisessä rakenteessa.

2) Toisen ryhmän epäproduktiivisia muotoja muodostavat eräät sijamuodot, joista merkittävimmät ovat *n*-päätteiset: produktiivinen *n*-päätteinen sija on joko genetiivi (esim. *pojan pallo*, *pojan lähteminen*, *asian ratkaiseminen*) tai akkusatiivi (esim. *Tyttö tapasi pojan*). *n*-sija on epäproduktiivinen ollessaan »entinen akkusatiivi» kuten partisiippirakenteen subjektissa ja predikaattiverbissä (esim. *Tyttö luuli pojan lähtevän*), ollessaan datiivi kuten mm. nesessiivisten rakenteiden yhteydessä (esim. *Pojan täytyy lähteä*) ja ollessaan instruktiivi kuten mm. modaalirakenteiden predikaattiverbissä (esim. *kaikkien nähden*).

3) On myös joukko sellaisia suffikseja, joita ei enää nykykielessä käytetä produktiivisina samoissa merkityksissä, joissa ne esiintyvät eräissä rakenteissa. Tällaisia merkitykseltään epäproduktiivisia suffikseja ovat mm. seuraavat:

- a) *-isi-* merkityksessä 'lähes'; esim. *lähtemäisillä(än)*,
- b) *-i-* merkityksessä 'ikään kuin'; esim. *lähtevinä(än)*,
- c) translatiivin *-kse-* merkityksessä 'mikäli' (esim. *tietääkseni*), finaalisessa 'jotta'-merkityksessä (esim. *Poika säästi lähteäkseen etelään*) ja merkityksessä 'lähes' (esim. *Poika nauroi katketakseen*),
- d) inessiivin *-ssa* samanaikaisuuden merkityksessä (esim. *pojan lähtiessä*),
- e) partitiivin *-ta/-a* ajallisen myöhemmyyden merkityksessä (esim. *pojan lähdettyä*).

Kun nyt on selvitetty, mitä epäproduktiivisuudella tarkoitetaan, voidaan myös esittää mainitsemani lauseenvastikkeiden määrittelyn epäproduktiivisen muodon vaatimus: vain sellainen rakenne voi olla lauseenvastike, joka sisältää epäproduktiivisen muodon (tai epäproduktiivisia muotoja). Käymällä läpi taulukko 2 voidaan nähdä, että useimmat taulukon sisältämät rakenteet sisältävät vähintään yhden epäproduktiivisen muodon. Epäproduktiivista muotoa ei kuitenkaan sisälly esimerkiksi attribuuttiin rakenteihin *lähtevä poika* tai *karhun tappava laukaus*, ei myöskään esimerkiksi virkkeeseen *Pojan lähteminen tapahtui eilen*

(mutta kyllä virkkeeseen *Pojan on lähteminen*). Nyt ollaan siis valmiit vastaamaan edellä esitettyyn näitä rakenteita koskevaan kysymykseen: useat kielentutkijat eivät hyväksy lauseenvastikkeiksi esimerkiksi tapauksia *lähtevä poika*, *karhun tappava laukaus* ja *Pojan lähteminen (tapahtui eilen)* siitä syystä, että näissä rakenteissa ei ole yhtään epäproduktiivista muotoa; toisaalta virkkeen *Pojan on lähteminen* sisältämä rakenne on todennäköisempi lauseenvastike siitä syystä, että siinä on kaksikin epäproduktiivista muotoa, *pojan* ja *lähteminen*.

Epäproduktiivisen muodon vaatimus on vaikutukseltaan hyvin samanlainen kuin infiniittisen muodon vaatimus siitä syystä, että yleensä infiniittiset muodot ovat samalla epäproduktiivisia. Taulukossa 2 onkin vain yksi rakenne, jonka suhteen epäproduktiivisen muodon vaatimus ja infiniittisen muodon vaatimus antavat erilaisen tuloksen; tämä on rakenne (53): *etelään lähtevä poika*. Tämä tapaus osoittaa, että epäproduktiivisen muodon vaatimus on hiukan voimakkaampi vaatimus kuin infiniittisen muodon vaatimus. Se periaate, johon epäproduktiivisen muodon vaatimus perustuu, on seuraava: lauseenvastikkeen tulee olla kivettynyt lause, eli lauseenvastiketta ei johdeta täysin samoin produktiivisin säännöin kuin lauseita; niiden johtamisessa täytyy olla jotakin erikoista.

Epäproduktiivisen muodon vaatimus vie ajatukset lauseenvastikkeiden syntyhistoriaan. Asian havainnollistamiseksi käsittelemme epätodellista esimerkkiä, joka kuitenkin voi muistuttaa todellisuutta. Käsittelemme tapausta *Pojan lähteminen tapahtui eilen*. Jos emme pidä rakennetta *pojan lähteminen* lauseenvastikkeena, niin minkälaisia muutoksia tähän rakenteeseen tarvitaan, jotta rakenne kehittyisi lauseenvastikkeeksi? Edellä esitettyjen suomen epäproduktiivisuustapausten perusteella tällaisia tapauksia voisi olla kolme:

1) *minen*-loppuinen verbaalinomini voisi kehittyä syntaktisesti epäproduktiiviseksi esimerkiksi siten, että tätä muotoa voisi käyttää ainoastaan objektina (esim. *Näin pojan lähtemisen*), ei muina lauseenjäseninä (esim. subjektina kuten virkkeessä *Pojan lähteminen tapahtui eilen*).

2) Genetiivi voisi yleensä suomessa muuttua muodoltaan joksikin muuksi suffiksi kuin *-n*; esim. ilmauksen *pojan pallo* sijasta voitaisiin sanoa vaikkapa *pojas pallo*. Genetiivi jäisi kuitenkin entisen muotoiseksi ollessaan verbaalinominin subjektiivisena genetiiviattribuuttina (*pojan lähteminen*).

3) Subjektia ilmaisevan attribuutin (esim. *pojan lähtö*, *pojan varmuus*) sijasta alettaisiin käyttää yleensä jotakin muuta sijaa kuin genetiiviä. Sellaisena voitaisiin alkaa käyttää vaikkapa ablatiivisia (*pojalta lähtö* ja *pojalta varmuus*). Entinen genetiivi jäisi kuitenkin vanhaan merkitystehtäväänsä *minen*-loppuisten verbaalinominien yhteydessä (*pojan lähteminen*). Kaikissa näissä kuvitelluissa tapauksissa tulos olisi se, että rakenteeseen *pojan lähteminen* kehittyisi epäproduktiivinen muoto. Jos nyt siirrytään kielihistoriaan, voidaan havainnollisesti nähdä, että lauseenvastikkeen syntyminen vaatii kivettymiä. Toisaalta tiede-

tään, että suomen kieleen on aikojen kuluessa syntynyt melkoinen joukko tällaisia kivettymiä. Suomessa on runsas infiniittisten muotojen joukko; samoin suomessa on monia kivettyneitä sijapäätteitä. Mikäli epäproduktiivisen muodon vaatimus on todellinen lauseenvastikkeen määrittelyperuste, tiedetään siis lauseenvastikkeiden synnyn olevan läheisessä yhteydessä tuollaisten kivettyneiden muotojen syntyyn.

Olen nyt käynyt läpi mahdollisimman tarkoin ne määrittelyperusteet, joita kielentutkijat ovat mielestäni käyttäneet määritellään suomen lauseenvastikkeita. Seuraava vaihe voisi olla se, että esittäisin oman käsitykseni siitä, miten lauseenvastike oikeastaan pitäisi määritellä. Tähän vaikeaan tehtävään en kuitenkaan ainakaan tässä yhteydessä rohkene ryhtyä. Tehtäväni on ollut lähinnä tehdä vain kartoitus ja esittää joitakin tulkintoja siitä, mitä eräät tunnetut suomen kielen tutkijat ovat lauseenvastikkeella tarkoittaneet.

Lauseenvastikkeen määrittelyn lisäksi toinen tärkeä lauseenvastikkeita koskeva seikka on lauseenvastikkeiden ryhmittäminen. Tarkoitukseni on myöhemmin palata tähän kysymykseen tarkastelemalla lauseenvastikkeiden ryhmittelyperusteita.

LÄHTEET

- HAKULINEN, LAURI SKRK = Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Keuruu 1968.
- IKOLA, OSMIO Suomen lauseopin ongelmia. Virittäjä 1954.
- Lauseenvastikkeista ja upotetuista lauseista. Sananjalka 13, 1971.
- Lauseenvastikeoppia. Tietolipas 76. Helsinki 1974.
- Kielioppikomitean mietintö. Helsinki 1915.
- LINDÉN, EEVA Kolmannen persoonan possessiivisulliksin tehtävistä suomen kirjakielissä. Virittäjä 1962.
- PENTTILÄ, AARNI SK = Suomen kielioppi. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo 1963.
- SIRO, PAAVO Suomen kielen lauseoppi. Helsinki 1964.
- VARTAINEN, PENTTI Verbien nominaalirakenteista. Sananjalka 9, 1967.

What is a contracted sentence?

Kalevi Wiik (Turku)

The notion of a *contracted sentence* (CS) is an important one in Finnish syntax. It is not always clear, however, what Finnish grammarians mean by this notion. In this article the writer attempts to make explicit the criteria that have been used or implied by several grammarians. He starts with the definition of the Finnish Grammar Committee of 1915 and continues by dealing with the definitions given or implied by the following linguists: Penttilä, Hakulinen, Vartiainen, Ikola, Lindén, and Siro. The principal criteria seem to be the following:

- (1) *Equivalence/Substitution/Deep Structure*: A construction can be classified as a CS only if it is *equivalent* to a sentence, if it can be *substituted* for a sentence, or if it is represented by a *sentence in deep structure*.
- (2) *Subject Requirement*: A construction is a possible CS only if it contains a surface subject.
- (3) *Requirement of Surface Integrity*: A construction is a possible CS only if all its deep constituents are represented in the surface form.
- (4) *Requirement of a Nonfinite Verb Form and Lack of a Finite Verb Form*: Only a construction with a nonfinite verb form can be a CS; and conversely, a CS can never contain a finite verb form.
- (5) *Possessive Suffix Criterion*: The CS can be defined in such a way that the notion can be used to account for the use of the third person possessive suffix *-nsä*

without the genitive of a personal pronoun.

- (6) *Accusative Criterion*: A construction can be a CS only if the form of the accusative (*-n* or \emptyset) of the object of the construction is dependent on the structure of the construction itself, not on that of the matrix sentence.

There seems to be at least one additional principle that has been used but not mentioned by linguists. It could be called the *Requirement of a Nonproductive Form*: In order to be classified as a CS, a construction has to contain at least one nonproductive word form.

Table 1 (taulukko 1) shows to what extent the first six criteria are used (+) or not used (—) by various linguists. The parentheses in the table show which of the pluses are redundant; the arrows show which of the other criteria the redundancy is dependent on.

Table 2 (taulukko 2) contains an example of sixty different constructions (column A). Column B shows which criteria are fulfilled (+) by each construction and which are not (—). Column C shows which of the sixty constructions are considered CS's by six linguists or groups of linguists. Column D gives the labels traditionally used to refer to these constructions.

The present writer will continue the study of Finnish CS's by trying also to make explicit the criteria necessary for the *classification* of Finnish CS's.